

ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐՈՒՆՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԺԳ. ՅԱՐԻ 1899

Ցարական 10 ֆր. ոսկի — 4 յր. :
Հնգամսնայ՝ 6 ֆր. ոսկի — 3 յր. 50 կ. :
Մեկ թիւ կ'արժէ 1 ֆր. — 50 կ. :

ԹԻԻ 7, ՅՈՒՆԻՍ

Ո Ր Մ Ո Ր Մ Ն Է Ք Մ Ն

Պ Ա Տ Մ Ա Կ Ա Ն

ԲՈՂՈՔԱԿԱՆ ԵԿԵՆՆԵԱԿԱՆ ՎՈՐԶՈՐԹԵՆ ՊԱՇՏՆԱՅ
ԲՈՒՆԵՆԵՐ ԵՆԴԵՐԹՈՐՈՐՈՒՄՈՅ ՀԱՄԱՐԿԱՐԹԵՆ

Եսանք քանի մը տեղ՝
Թէ որչափ վեճե-
ինդիր էին Եղիսա-
բեթուպոլեցիք, որ իրենց ստա-
կովը գնուած տեղոյն վեայ —
ինչպէս որ առանձնաշնորհու-
թեանց կոնդակներուն մէջ ալ
յայտնապէս կեցած է — ո՛չ
միայն օտարք, այլ նոյն իսկ ուրիշ Հայազգիք
չգան ու չտեղաւորուին :

Բայց մանաւանդ անշնորհիկ էր Եղիսաբե-
թուպոլեց ազգայնոց Հակառակութեան հոգին
բողոքականաց գէժ, որոնք, ինչպէս պատմու-
թիւնը կը վկայէ, արդէն Աբաֆինեբու ժամա-
նակը (իշխանն ալ բողոքական էր) բաւական

բազմութեամբ կը գտնուէին Պաշպալով գե-
ղին մէջ :

Հայր՝ հրաման ունենալով, որ զօտարազ-
գիները գոհ ընելով՝ այսինքն իրենց երկիրները
գնելով՝ զանոնք կ'արենան անկէ հեռացնել,
առաջին գործերնին եղաւ, բողոքականներն անկէ
ձամբել. — Ուսեցած իշխանութիւննին անով
սխալ, որ Թէ զբողոքական եկեղեցին, ու Թէ
եկեղեցւոյն վերաբերեալ երկիրներն, անոնց
եկամուտներովը՝ ձեռքերնէն առին. որոնց փո-
խարէն, ուրիշ օղորմելի ու ձախնային տեղեր
սուին անոնց. Բողոքականք լռելու էին, մէյ մ'ա-
նոր համար, վասն զի ըստ արտաքին երեսութիւն
Եղիսաբեթուպոլեցայ Հայերն իրաւունք ունէին,
բայց մէյ մ'ալ անոր համար, որովհետեւ տե-
րութեան իշխանն՝ ալ բողոքական չէր, հապա
Աստուրիյ կայսրներն էին, որոնք, ինչպէս յայտնի
է՝ միշտ պաշտպան էին ուղղափառ հաւատքին :

Բողոքականք կլլեցին ամէն բան, համբե-
րեցին զբնանաց՝ Դարուսի Զ. ին ու Մարիամ
Թերեզիայի ատեն : Բայց երբ Հայոց համարձա-
կութիւնն այն աստիճանի հասաւ, որ, ինչպէս
պատմութեան ընթացքէն պիտի տեսնենք, նոյն
իսկ անոնց գերեզմաննոցն մէկ մասը ձեռքերնէն
առին, եւ որ աւելի մեծ է, « հոն տեղի մեռել-
ները տեղերնէն հանեցին եւ անոնց օսկրները
մէկդի նետեցին » — բողոքականաց համբերու-
թիւնն ալ հասաւ :

Երբ այս բաներուն համար իշխանութեան
ու վերին ատենները բողոքեցին ետեւ ալ, իրենց

դէմ եղած զըկանքներուն գարման մը չկրցան գտնել, Յովսէփ Բ. կայսեր դիմեցին։ — Այս բաւական չէր. երբ իշխանապետն Նղիսարեթու պոլիս եկաւ, անձամբ իրեն ներկայացան եւ աղերսաբար խնդրեցին, որ թէ իրենց եկեղեցին, ու թէ իրենցմէ յափտաբուրած երկիրները՝ Հայերն ետ տան։ Կայսրն հաճութեամբ ընդունեցաւ իրենց պատգամաւորութիւնն ու խոստացաւ որ ամէն բան կարգի կը դրուի, Սակայն խոստումը մնաց խոստում։ Հետեւութիւնն այն եղաւ, որ ունեցած երկիրներէն եւ ոչ թիզ մը կրցան ետ առնուլ։

Երբ բողոքականք տեսան, թէ պարագիւր ելաւ ամէն ջանքերնին, որ իրենց վաղեմի ստացուածներէն բան մը Նղիսարեթուպոլսոյ Հայոց ձեռքէն պիտի չկարենան փրցընել, եկեղեցական-գաւառական Ժողովք մը գումարեցին Սեօգէֆալուս գիւղաքաղաքին մէջ։ Հոս որդուեցաւ, որ եկեղեցական վերին աստեղին բողոքագիր մը գրեն, մանրամասն տեղեկութիւններ տալով՝ Նղիսարեթուպոլսոյ բողոքականաց վաղեմի երեւելի վիճակին ու ներկայ խնդրութեան վրայ. եւ խնդրեն անէլ, որ կերպով մ'օգնեն, որ այս եկեղեցւոյն ստացուածները նորէն ետ առնուին։ Թերեւս աւելորդ չ'ըլլար, այս Ժողովոյն, առ վերին եկեղեցական աստեղն գրած աղերսագրին Տայերէն թարգմանութիւնը համառօտելով մեր ընթերցողաց առջեւ դնել։

Ժողովոյն արձանագրութիւնը յաջորդն է։
«Վերապատուեալ գլխաւոր աստեղն նորոգեալ եկեղեցւոյ։

«Գիւգիւլէօփարի վիճակին մէջ, ամսոյն 3ին (1815) Սեօգէֆալուս գեղը՝ մէկ քանի եկեղեցական գործառնութեանց ուղղութեան վերաբերեալ բաներու վրայ Ժողովք ընելով՝ յառաջ բերուեցան, վաղեմի Ժամանակներն այնչափ ծաղկեալ վիճակի մէջ եղած, իսկ հիմայ ողորմելութեան մինչեւ վերջին աստիճանը հասած զաշտալովի բողոքական եկեղեցւոյն վշտակութիւնները, զորոնք կը կրէ այս եկեղեցին Տայ հասարակութենէն։ Ասոց վրայ գաղափար մ'ունենալու համար կը ներփակներ, վաւերական Տայքաթնութիւն մը եւ վաւերացուցած քաղաւածոյք մը (extractus) Գիւգիւլէօփարի հին արձանագրութենէն։ — Ասոցմէ կրնաք տեսնել, 1. որ կաթողիկէականաց այն եկեղեցին, որ այսօր ալ Հունգարացւոց Ժամ կը կուռն, եւ այն երբեք զանգակներն, որոնք բերդին մէջ կը պահուին, բողոքականաց եկեղեցւոյն ստացուածքներն էին։ Բաց աստի, թէ քահա-

նայն եւ ուսուցիչը տներ ալ ունին եղեր։ — 2. Որ քահանային եւ ուսուցչին համար՝ շատ արօտակար եւ խափ տեղեր կան եղեր։ — 3. Որ մեր գերեզմանոցը — մեռելոց ոսկրները գուրս հանելով — շատ փորքիկացաւ։ 4. Թէ քահանայն եւ ուսուցիչը Միքայէլ Ա. Արաֆիի տանը՝ երկրատէրութենէն (dominum) բաւական եկամուտ ունին եղեր։ 5. Թէ վերայիշեալ Հունգարացւոց եկեղեցին եւ անոր կից եղող քահանայի եւ ուսուցչի երկիրները՝ վըանին եղած հիմնարկութիւններովը, Տայ բնակիչներն առին։ — Թէպէտ ետքէն ասոց տեղն այն աստիճանը արձուական գանձին հոգաբարձուն, Սենտրէի, աւելի կարմար ու պատշաճ տեղեր տուաւ, սակայն՝ ասոնք ալ առնուեցան։ Վերջապէս ի խայտառակութիւն մեր կրօնին՝ քաղքին գրուի կողմը, ցած տեղոյ մը վրայ, գնչուներուն քովերը, տուին մեզն ստակով պզտիկ երկիր մը, ուր որ կը բնակի քահանան։ Կայ հոս փոքրիկ աղօթարան մը, որ բաց անտի, որ — աստուածային պաշտաման Ժամանակ՝ գնչուներուն սովորական անվայել վարմունքով մեզք գայթակաղութեան պատճառ կ'ըլլայ, անակի — ցած տեղոյ մը վրայ է, որ ջրերն ողողելու ատենն ու անէկ ետքն ալ, մինչեւ որ շաղախը չչորնայ, հոն մօտենալն անկարելի է։ Ուստի այսպիսի աստեղ հաւատացեալք եւ ոչ եկեղեցի կրնան երթալ։ — Միով բանի, այս եկեղեցին, իր անկեկամութենն ու ներքին եւ արտաքին հիմնարկութիւններէն այնչափ զրկուեցաւ, որ թէ Գերեշտի երկու պաշտպաններն, անոր օգնութիւն չամտուցանէին, անկարելի էր որ քահանան կարող ըլլար ապրիլ։ Եւ որովհետեւ հոս մօտիկ նորոգողական եկեղեցի չկայ, ոչ միայն գլխաւոր, այլ նաեւ գուստր (filialis) եկեղեցիներուն մէջ ալ — ինչպէ՞ս Սաս Դոնէի, Յովսէփի, Ալմա գերբի, եւ Նղիսարեթուպոլիս քաղքին մէջ — բազմութեամբ եղած թէ երկն ու թէ կնիկ մարդիկ, առանց աստուածային պաշտաման կը մնան։

«Անոր համար, այս ճնշուած, եւ ոչ միայն իր եկեղեցիէն ու քահանայի եւ ուսուցչի ստացուածքներէն, հապա նաեւ ամէն եկամուտ զրկուած ողորմիկ բողոքական եկեղեցին, պարտական կը համարի իր ցարկն ու զեղութեան արժանի վիճակը, վերապատուեալ եկեղեցական վերին աստեղն առջեւ դնելու։

«Թէպէտ եւ բաւական պատճառներ կրնայ ունենալ մեր վիճակական Ժողովքը պահանջելու որ՝ Նղիսարեթուպոլսոյ Տայ հասարակութիւնն այն բռնութեամբ առնուած եւ քարաւած եր-

կիրները, եկամուտներն եւ աստուածային պաշտաման վերաբերեալ բաները Պաշտպալովի բողոքական եկեղեցւոյն կամ իրապէս ետ դարձնեն եւ կամ անոնց հաւասար արժէք ունեցող եկամուտներ տայ, այսու ամենայնիւ մեր եկեղեցական ժողովը՝ հասարակաց խաղաղութեան, եւ հայրենասիրութեան փոփոխակի թշուառութեան (Toleranz) փափաքէն շարժած — եւ անցած ժամանակին վտարութիւնները մոռցած — միայն թէ ընդհանուր արդարութեան եւ օրինաց, եւ թէ միանգամայն հայրենեաց միաւորութեան կանոնին հետ միաբանող սկզբունքները յառաջ բերել կ'ուզէ։ Ինչպէս որ ստոյգ է այն, թէ մեր քաղաքական տէրութեան տպահովութիւնը՝ միացեալ երեք ազգերն ու չորս ընդունուած կրօնները կը կացուցանեն, այնպէս ալ ստոյգ է այն, որ մեր ընկերութիւնն իւր պաշտպանութիւնը ղեկավարու իշխանապետէն, եւ Թոր փոխանորդէն՝ վերին վարչութեան խորհրդէն կրնայ յուսալ։ Նմանապէս, ինչպէս որ ստոյգ է այն, որ եթէ տէրութիւն մը՝ հաւատքին սուրբ սկզբունքներէն չկառավարուի, այն տէրութեան ներքին զօրութիւնը խախտու է, անանկ ալ ծշմարիտ է այն, որ եթէ հաւատքը՝ բանէ հասկնցող ուսուցչաց ձեռքը չ'առաջնորդուի, տէրութիւնը վտանգի մէջ է։ Սակայն, եթէ հաւատքին ուսուցիչները չունին իրենց պատշաճ եկամուտները, այն ատեն սանքը՝ իրենց սուրբ պարտաւորութիւնը չեն կրնար կատարել, վասն զի չունին աղուստ։ — Հասարակ ժողովուրդն ամենէն ստորին տգիտութեան եւ անհաստատութեան մէջ կ'ընկղմի։ Բայց թէ անհաստատութիւն ինչ տեսակ անհաճոյ հետեւութիւններ եւ խռովութիւններ կը ծնան — նոյն իսկ ամենէն ծաղիկեալ ու քաղաքակիրթ տէրութիւններու մէջ ալ — կը ցուցնեն մեզի պատմութիւնը։ Ուստի մեր ժողովն, Եղիսաբեթուպոլսոյ տանն մը այնչափ ծաղիկեալ եւ ոչ ալ շատ ժամանակէ ի վեր ներս ընդունուած հայ ազգին ձեռքը, բողոքովն եւ միշտ ցգթութիւնն ծնողուն թողաքական եկեղեցւոյն պահպանութիւնն եւ իւր աւերակներէն գտնէ ըստ մտաւր կանգնուելու իրաւունքն եւ արգարացի պատճառներն ունենալով՝ իրաւամբ կրնայ խնդրել եւ կատարել վստահութեամբ յուսալ, որ վերին կառավարութեան պաշտպանութեամբը յաջորդներն ընդունի։

1. Իր մեծապատիւ վերին կառավարութիւնը՝ Պաշտպալովի բողոքական եկեղեցւոյն հիմնադրուած շատ անկարմար եւ գնչունեւորուն մէջ

եղած տերւոյն փոխարէն, — ուր որ ջրերուն շատցած ժամանակն՝ եւ սովորաբար անէ՛ ետքն ալ մահուան վտանգաւ միայն կրնայ մտնեցուիլ, — Եղիսաբեթուպոլսոյ հասարակութենէն եւ քաղաքաշէնութենէն ուրիշ կարգաւորեալ եւ յարմարագոյն բնակիչի եւ բաւական ընդարձակ տեղ մ'ընդունելու բարեհաճի։

2. Բողոքական ընդունուած չորս կրօններուն եկեղեցիներուն քահանաներն, իրենց կենաց պահպանութեանը համար, հաւասար իրաւամբ մէկն այնպէս, ինչպէս մեկը, կանոնական երկիրներ (Canonica Portio) ունին, — ու եթէ մեծապատիւ արքեպիսկոս վերին կառավարութիւնն այս բանն միայնալ յուսական եկեղեցւոյն վրայ ալ տարածած է — նաեւ նորոգեալ կրօնին եկեղեցւոյն ալ այս օգնութիւնը չզրացուի։ Ուստի եւ իրաւունք կը համարինք, վերին եկեղեցական վարչութիւնէն որդեկան վստահութեամբ այս բանը խնդրել։ Եւ որովհետեւ ստոյգ է թէ Պաշտպալովի տանն մ'այնչափ ծաղիկեալ բողոքական եկեղեցին, Եղիսաբեթուպոլսոյ հասարակութիւնն ու քաղաքաշէնութիւնն, ինք իր գլխուն ու ինքնակաց զօրութեամբն առաւ յափշտակեց, (վասն զի չենք կրնար ենթադրել, որ այս բանն վերին հրամանաւ ըրած ըլլայ), կը խնդրենք, որ վերին կառավարութիւնը բարեհաճի հրամայել, որ յիշեալ քաղաքաշէնութիւնը բողոքական եկեղեցւոյն քահանային եւ դպրոցին ուսուցչին կենաց պահպանութեան համար, յարմար եւ լաւ պողոտեր ու դիրքաւ գործունէ երկիրներ տայ՝ իրեն եկեղեցական եկամուտ։ — Ուստի կ'առաջարկենք, որ երկու տեղւոյ վրայ՝ տասնութինգական քաղաքներն բերելու չափ երկիր իսկ մարազորներն համար այնչափ երկիր, որ վեց օրուան մէջ կարենայ մարդ հերկել ու ցանել, նմանապէս 15 կառք լաւ տեսակ խոտ բերող դաշտավայր տայ։ Ասոնց մարդ մասն ըլլայ՝ քահանային, իսկ երրորդ մարդ՝ ուսուցչին։ — Բաց աստի՛ տասանորդներուն տեղ, կը խնդրենք կտոր մը այգեհատան, ուր որ քահանան եւ ուսուցիչը կարենան քիչ մը խաղող մշակել։

3. Եւ որովհետեւ պարագայ տեղ է քահանան, թէ՛ չկայ եկեղեցի, ուր որ աստուածային պաշտամունքներն ամենայն հանգրստեամբ կատարուին. եւ մեկալ կողմանէ ստոյգ է այն ալ, թէ հիմալուան ալօթարանը շատ անկարմար է, վասն զի բաց անտի որ բողոքովն ճախնային տեղւոյ մը վրայ ըլլալուն՝ Գիւգիւլէյնի ջրերը շատ հեղ կ'ողորեն. նաեւ հոն քնա-

կող զնշաններուն պատճառաւ հաստատուն եկեղեցի շինել եւ աստուածային պաշտամունք կատարել անկարելի է. անոր համար պատշաճ է, եւ իրաւունք ալ ունինք խնդրելու, որ մեծապատիւ կառավարութիւնը՝ շատ անգամ յիշուած Եղիսաբեթուպոլսոյ հասարակութեան եւ քաղաքաբաշխութեան հրամայէ, որ մեզի ուրիշ՝ յարմարացոյն, պատշաճացոյն եւ աւելի ապահով տեղ մը շնորհէ՝ եկեղեցոյ եւ գերեզմաննոցի համար: — Եւ որովհետեւ

“4. Յոյս չկայ, որ Եղիսաբեթուպոլսոյ հայ հասարակութենէն ու քաղաքաբաշխութենէն, որպիսի եւ ինչ խիստ միջոցներով ալ, ժողովրդագիտութեան համար հարկաւոր եւ կամուր ներքին ու արտաքին երկիրներ եւ եկեղեցոյ ու գերեզմաննոցի յարմարացոյն տեղեր կարենանք ընդունիլ, առանց մասնաւոր հսկողութեան, անոր համար լաւ կ'ըլլար, արեւմտական վերին կառավարութենէն խնդրել, որ Գլխավորէ՞գաւաւորն մէջէն, մէջ մէկ կամուրնէն կեայ հոռմէական, բողոքական եւ կաթոլիկական բանէ հասկըցող գործակաւոր իւրիւրի, որոնք կանոնական եկամտի երկիրներ զրուելուն նկատմամբ եղած հրամանը գործադրեն. եւ ասոր վրայք կազմած կարծիքնին Գլխավորէ՞գաւաւորն պաշտօնարանին ձեռքը՝ եկեղեցոյ վերափոխութեան խորհրդին առջեւը դնեն: — Վերջապէս

“5. Կարեւոր կը համարի վիճակական ժողովս, վերապատուեալ եկեղեցական վերին ատենին ձեռք, արքունական բարձրագոյն կառավարութենէն զայն ալ խնդրելու, որ — որովհետեւ Եղիսաբեթուպոլսոյ հասարակութեան հայագգի բնակիչներն զՀունգարացի եւ մասնաւորապէս բողոքական բնակիչները՝ քաղաքացոյ իրաւունքէն զրկեցին, — բարեհաճի արքունական վերին վարչութիւնը, յիշեալ քաղքին հայ հասարակութեանն եւ անոր քաղաքաբաշխութեանն այնպիսի հրամաններ տալ, որ իրենց մէջ տեղաւորուած եւ ասիէ ետքն ալ — ընդունուած կրօնէ — հոն գաղթելի բնակիչներն ու քաղաքացիները խաղաղութեան մէջ թողուն, որ իրենց յատուկ արուեստը պատուաւոր կերպով շարունակեն, եւ այսպէս՝ ընդունուած օրինաց Իրորդ Մասին 81 գլխուն, եւ Ա. յօդուածին Բ. կէտին — ինչպէս նաեւ տէրութեան 1791 տարւան ժողովին 19 յօդուածին — իրաւունքն եւ միութեան ներդրամութիւնը ձանձնան, առանց որ եւ է կրօնի եւ ազգայնութեան զանազանութեան:

“Այս խնարհական տեղեկատուութիւններէն ետքը կը ձևանք, Մեծապատիւ նորոգողական եկեղեցական վերին ատենին

Տիւն. Ս. Մարդոն 1815, Մարտ. 22.

Խնարհ ծառայք եւ որդիք

Միքայէլ Փէօլովարի յ. Ժ.

Եկեղեցականի տեղապահ:

Աղեքսանդր Դազուշի յ. Ժ.

Եկեղեցականի տեղապահ:

Բողոքական եկեղեցոյն վերին ատենը խորտուած եւ շատ բաներու բաղձացող ու շատ բաներ պահանջող վիճակական եկեղեցոյն առաջարկութիւնն ու բողոքումն իւրացնելով՝ աղաչանաց թուղթ մը գրեց արքունական վերին կառավարութեան խորհրդոյն: Ասոր մէջ վերն ըռուածները համառու ու հոծ կերպով մը յառաջ բերելով՝ կը խնդրէ կառավարութենէն, որ այս խնդրոյն մէջ բողոքական եկեղեցոյն իրաւունքը պաշտպանել եւ խնդրուածները շնորհել բարեհաճի:

Ահաւասիկ բողոքական եկեղեցոյն վերին ատենին նամակը:

“Ամենապատիւ արքունական վերին կառավարութեան խորհուրդ:

“Երբ Գլխավորէ՞գաւարի եկեղեցական վիճակին առաջնորդներն անցած տարւոյն մարտ. 22ին, եւ ետքը մեր եկեղեցական խորհրդին հրամանովն՝ առաջիկայ տարւոյս փետր. 26ին, մեր Եղիսաբեթուպոլսոյ մայր եկեղեցին եւ անոր պաշտօնատէրներէն վաղեմի ժամանակներն առանց պատճառի (via facti) առած երկիրներուն եւ եկամտներուն առնուելուն եւ վերաստանալուն նկատմամբ ըրած աղաչանքներն ու տեղեկութիւններն, անոնց քով դրած արձանագրութիւններով մեր վերին եկեղեցական ատենին առջեւը դրին: — Ասոնց բնագիրները հոս ներդրուելով՝ մեծարանք կը խնդրենք որ զանոնք քննելէն ետեւ, մեզի գարձնելու բարեհաճիք:

“Ասոնց մէջ բովանդակուած պաշտօնական տեղեկութիւններէն եւ յանուանէ՝ առաջինէն յայտնապէս կը տեսնուի, որ մեր յիշեալ Եղիսաբեթուպոլսոյ եկեղեցին, թէ եկեղեցական շէնքերու, այսինքն եկեղեցոյ, զանգակներու, քահանայի եւ ուսուցչի տներու եւ եկեղեցական կամուր երկիրներու, եւ թէ միանգամայն քահանայի եւ դպրոցի ուսուցչի եկամտաներու նկատմամբ՝ շատ լաւ վիճակի մէջ է եղեր: Բայց ասոնք բոլորն առնուեցան. եւ այն երկիրներն ալ որ

անոնց տեղը տրուեցան, ետքէն եւս առնուեցան. ու այս՝ վերջին խեղճութեան հասած եկեղեցւոյն, իր աստուածային պաշտամունքը կատարելու համար՝ շատ անկարմար ու բոլորովին անգործածելի տեղ մը տրուեցաւ, ծաղրածութեան համար, ան ալ ստակով: Հոս է հիմայ մատուռն ու քահանային բնակարանը: Մէկալ ամէն ստացուածներէն, թէ՛ եկեղեցին ու թէ՛ քահանան բոլորովին զրկուած են:

«Կերպիւրուած տեղեկութիւններէն այն ալ կը տեսնուի, որ այս եկեղեցին, թէ՛ իր մէջն էւ թէ՛ մասնաւորապէս իր շրջականներն եղած ժողովրդեան բազմութիւնը նկատելով՝ մասնաւոր մտադրութեան արժանի է: Ուստի լի մեծարանք կը խնդրէ մեր վերին եկեղեցական աստեանը, մեծապատիւ թագաւորական վերաօրհնութեան խորհրդէն, որ այն եկեղեցւոյն որդիմիլ վիճակը նկատելով՝ վերոյիշեալ եկեղեցականն աղաչանքով համեմատ, բողոքականաց՝ եկեղեցւոյն, ժողովրդապետին եւ ուսուցչին յարմար տեղ տրուի: Ըսկէ զատ, կտրուին եկամտի երկիրներ: — Բարեհաճեցէ՛ք հրաման առն նաեւ այն նկատմամբ, որ նոյն քաղքին մէջ բնակող բողոքականը, քաղաքացիութեան իրաւունքէն չզրկուին: — Եւ մը ամենայն մեծարանք, մեծապատիւ արքունական վերին կառավարութեան խորհրդին,

«Գրանսիրուանից բողոքական եկեղեցւոյն վերին ատենէն, Գլուժ 1816 Դեկտ. 29:

Խոնարհ ծառայք

Պր. Լատիզլաւու Պանֆի Ե. ծ.

Լատիզլաւու Ալլայի Ե. ծ.՝

Քէ Եղիսաբեթուպոլսոյ բողոքական եկեղեցին՝ Հայոց հոս գաղթելէն յառաջ սուգովու շատ ծաղկեալ վիճակի մէջ էր, յայտնի է: Գրանսիրուանից իշխանները, բայց մասնաւորապէս Միքայէլ Աբաֆի Ա՝ կարգաւորեալ եկամուտներ կապած էին եկեղեցւոյն, անոր քահանային եւ ուսուցչին, այնպէս որ ասոնք, թէ՛ ցորենի արտին եւ թէ՛ խոտի ընդարձակ դաշտեր ունէին: Ասոնցմէ զատ, ունէին նաեւ ուրիշ հաստատուած եկամուտներ, զոր այլեւայլը իրենց պարգեւած էին, ըստ մասին իրական գրամով՝ ըստ մասին բնութեան բերքերով: — Բայց ինչպէս կ'իտեալայ, Հայք, իրենց տրուած իշխանութեան զօրութեամբ, որ օտարականներն անկէ կարենան հեռացընել, նախ, Աբաֆի գերդաստանին շինել առած բողոքական եկեղեցին անոնց ձեռքէն առին, անոր յատկացեալ երկիր-

ները գրաւեցին, քահանային եկամուտները հեռագահեալ կտրեցին, եւ անոնց բերանը գոցելու համար, գնուներուն բնակութեան տեղը՝ ծաղրածութեան համար, կտոր մ'երկիր տուին: Ասկէ զատ, ինչպէս թի՛ մ'եղաք պիտի տեսնենք, անոնց գերեզմաննոցը կտրեցին, մէջէն մեռելները հեռացուցին, տեղը խոտանոց ըրին. միայն մնացած մէկ մասն անոնց թողուցին: Այս ամէն բանին վկայ են, վիճակական ժողովին առ վերին եկեղեցական աստեանը գրած պաշտական թուղթը, ժամանակակից արձանագրութիւններն ու տարեգիրներուն մեղի թողուցած յիշատակարանները: Ստոյգ է, որ բողոքականը՝ եղածները թի՛ մը մեծեցած են որպէս զի վերին իշխանութիւնն ի գուժ շարժեն. բայց այն ալ ամենատոյգ է, որ ազգայինը — զբողոքականները քաղքին սահմանէն հեռացընելու համար — իրենց գէ՛մ ամէն տեսակ բռնութիւն ու անգթութիւն քի գործ գրին, որմէ արդարանալ չեն կրնար:

Ճամանակակից յիշատակարաններն եւ տարեգիրները յայտնապէս կը ցուցնեն, թէ բողոքականը ինչպիսի երկիր ունէին, թէ ո՛ր տեղ, երբ եւ որմէ ընդունած էին զանոնք: Թէ Աբաֆի իշխանը, քահանային երբ եւ որչափ եկամուտ կապած էր, թէ նոյն իսկ ազգայինը Պաշլապով գաղթելէն յառաջ, եւ Աբաֆիին կենդանութեանը ժամանակը՝ բողոքական քահանան ինչ կ'ընդունէր արքունիքէն եւ ինչ իր ժողովուրդէն: —

Ասոնց վըայք 1677ին, եւ յաջորդ տարիներուն մէջ գրի անցուած կահագիրները գեւեկեցած են:

Այս յիշատակարաններուն հայերէն թարգմանութիւնը համառօտելով ընթերցողաց առջեւը կը դնեմ:

Ահաւասիկ՝ Պաշլապովի բողոքական եկեղեցւոյն ստացուածոց կահագիրը բառ առ բառ:

«Անցած (1654) տարւոյն մէջ, իմ տիկին մայրս, աղնուական Գէորգ Աբաֆիին ամուսինը՝ տուած էր եկեղեցւոյն, Յսկովը ֆէգէդէնէն մնացած գաշտավայրը, որ թէ՛ ջաղացքին անկիւնը բռնած է եւ թէ՛ զանիկա կը շրջապատէ: Այս երկիրը՝ մինչեւ այն ատեն Միքայէլ կատարինէրն էր: Եւ որովհետեւ եկեղեցին այս կողմերը խոտի գաւառ չուներ, անոր համար ես ալ իմ ձեռքովս կ'ամրացընեմ, որ ասկից ետքն այս տեղը՝ բարոդիւններն ազատապէս վայելեն:

— Յովհ. Կոփանյն ալ, իւր ազատ կամքը, Շարոշը ղաղաքքին քով, կտոր քի խոտի դաշտ առաւ իւր երկիրներէն, Մտոր՝ ես ալ ընդդիմութիւն չունիմ: — Երկու դաշտի վրայօք ալ, Պաշպալովի քարոզիչներն, սակից ետքն ազատութեամբ կարենան արամադրել:

Տուեալ է Գադօնա (Katonaini) յամի Տեառն 1655, Մարտ 29.

Միք. Աբաֆի յ. ճ.

Ուրիշ տեղ. «Մեր գլխի տէրը, Միք. Աբաֆի, եւ ամենագլխի տէրին, Աննա Պարնէմիսա, Պաշպալովի քարոզչ Տեա, այսպիսի միաբանութիւն (conventio) մ'ըբաւ. 1668ին, Մարտի 1ին:

«Ըլլայ վճարք, իրական գրամով, տարւէ տարի 32 ֆորին, 125 դէղ ցորեն. — 25 կոյտ վարսակ, — երկու գոռ գինի, — մէկ գորցած խոզ — 8 քաւորդ կարագ. — ութը քաւորդ մեղր, — երեք պանիր. — 15 կառք փայտ — Տինգ գլուխ (եծ) աղ — երեք քոռ կորեկ: — Ամէն մէկ վաւաքէն՝ մէկ քաւորդ գառն: — Առ եկամուտները կու ապին Նոյնն մեծափառութիւնները՝ 1677ին, Յ. Անդրէաս Վալլիի հազարապետութեանն առեւը:»

Գարձեալ, 1714ին տարւոյն արձանագրութեանը մէջ, յաջորդները կը գտնենք գրի անցուած.

«Քարոզչի վարձք.

«Կախ. Դղեակէն, 125 քոռի չափ ցորեն բերող երկիր. — 25 չափ վարսակ — 80 մաս գինի — 32 ֆորին իրական դրամ, մէկ գէր խոզ, չորս չափ (eitel) կարագ, Նոյնչափ մեղր. — 30 ֆունտ պանիր, 15 կառք փայտ, Տինգ գլուխ աղ. երեք քոռ կորեկ, մէկ քաւորդ գառն: — Մէկ տարին՝ Հունտորֆի կողմն եղող դաշտը, մէկալ տարին քաղքին դին եղող դաշտը կընայ Տնձուիչ:

«Երկրորդ. Հասարակութենէն, ամէն ամուսնացած մարդ, երեքական դէղ ցորեն, մէկ դէղ վարսակ, երեք կառք փայտ: Նկամուտները՝ 60ական ստակ — Ամուսնութիւնն օրհնելու համար մէկ ֆորին. — Թաղման արարողութեան համար, մէկ ֆորին. — Ակրտուութեան համար, հաւ մը եւ հաց:»

Քիչ մը վար. «Դղեկէն կ'ընդունի քաւորդը 24 քոռ ցորեն, 12 ֆորին՝ իրական դրամ: — Ժողովրդէնէն՝ ամէն ծուխի համար, մէկ քոռ ցորեն, մէկ մէկ հաց ու մէկ կառք փայտ. — Թաղման համար՝ մէկ հաւ:»

Այս յիշատակարանին, իբրեւ շարունակութիւն — 209 էջին վրայ — անցուած կը գտնենք յաջորդները:

«Կայ երեք դաշտավայր: Առաջինն է դէպ ի Հունտորֆի սահմանները: Ատոր դրացի էր. Ս. Իվանի կողմանէ, Իլլէշ Եանօշ: Ասդիկէն՝ անտառը. մէկ կողմանէ, Օբրա Մոնար, Հունտորֆի կողմանէ, առուակին անդին, մեծապատիւ իշխանին երկիրը: — Մէկալ երկիրն է՝ ջրանցքէն անդին, Յակովբ ֆէգէդգէէն ձնացած որուն մէկ կողմն է առուակը, մէկալ կողմը Պետրոս Իպարանյի: — Երրորդ երկիրը՝ ղաղաքքին կից է: Ատոր դրացի է՝ ասդիկէն Մարգոն Լէօրինց, վարէն՝ Յովհ. Իլլէշ, երրորդ կողմանէ առուակը: — Կայ երեք զանգակ. հաստաք չեն. մեծ, միջին ու պղտիկ:»

Ուրիշ տեղ մը, այսպէս կը գտնենք. «1729ին, բողոքականաց եկեղեցին եւ ժողովրդապետութեան շէնքն, արքունի գանձուց տեղապահ՝ Յովհ. Սէնտրէի, առաւ. եւ ժողովրդապետական շէնք մը տաւաւ ուրիշ կողմը: Ատոր դրացի է, դէպ ի արեւելք՝ Սամուէլ Բօր, վարի դին, գինետունը, դէպ ի արեւմուտք եւ հիւսիս՝ Սամուէլ Բօրին խոտանցը: Այս ժողովրդապետական տեղը Հայերն առին եւ ուրիշ ամայի տեղ մը տուին 40 ֆորինով: Հոս կը բնակի Տիմայ ժողովրդապետը, եւ հոս պիտի կանգնուի մատուռը: Այս ամայի տեղոյն վրայ եղող բոլոր շէնքերը՝ եկեղեցին կանգնեց: Այս երկրին գնման թուղթը, եկեղեցւոյն արկղին մէջն է:»

(Շարունակելի)

ՅՈՂԷ. ԱՆՆՅՈ

Գ Ր Ա Վ Ա Ն

ԽԻԿԱՐ ԵՒ ԻՐԻ ԲՄԱՍՏՈՒԹԻՒՆՆ

(Շարունակելի)

Աւելի ծանրակշիւ է այն կապն որ կայ Արարաց հոգևաւոր «Ետովայն» կամ Լփանին հետ, եւ խկարայ դրուցին այն աղբիւրութիւնն զոր կը տեսնենք Լփանին վրայ եղած աւանդութեանց մէջ. պարագայ մ'որ խկարայ քննչաց յատկապէս մտադրութեան արժանի եղած է: Արդէն երբ «Ետովայն» գտանք իբրեւ ուրիշ պլանկեպագութիւն մը խկարի, բնական էր որ Լփանն ալ կապ մ'ունենար. վստահ զի «Ետովայն» եւ «Լփանն» իրարմէ անբաժան են:

Եւ յատկապէս Հարրիս՝ էջ 18—20: Ասկէ կը քաղենք պիտի կէտերը յաջորդիւ: